

РЕЦЕНЗИЯ

на проф. д.н. Добринка Тодорина от ЮЗУ „Н. Рилски” – Благоевград
за дисертационен труд на тема: „Предпоставки за възникване и процесуално-съдържателни
характеристики на домашното образование в България“,
разработен от Биляна Илиева Гъркова
за получаване на образователната и научна степен „доктор”
Професионално направление 1.2. Педагогика, Докторска програма „Теория на възпитанието
и дидактика – Дидактика“
Научен ръководител: проф. д-р Бончо Вълков Господинов

Известно е, че създаването на учебна среда от родителите за децата им у дома се представя и възприема като алтернатива на учебната среда, съществуваща в държавните или в частните училища. Въпросът е спорен, доколко по този начин може да се осигури качествено обучение, съобразно националните и световните стандарти.

В този смисъл разработеният от Биляна Илиева Гъркова дисертационен труд е навременно явление, тъй като дава компетентен отговор на този въпрос, разглеждайки параметрите на домашната учебна среда, аспектите на това обучение и практиката относно неговото прилагане у нас. Целесъобразни са разсъжденията на докторанта върху решенията за създаване на „образователна среда” у дома.

Представеният за рецензиране труд съдържа 281 страници, от които 199 стр. основен текст и 82 страници приложения. В дисертационния труд са включени таблици и графики. Библиографията е от 100 литературни източника: 58 заглавия на кирилица, 36 на латиница и 6 интернет-позиции.

А. Анализ на научните постижения:

I. По избирането и формулирането на темата на дисертацията:

1. Биляна Гъркова представя ясно и точно обществената, теоретическата и практическата значимост и актуалност на избирания за изследване проблем. Компетентно са изведени аргументите в негова защита. Значимостта на изследването произтича от убеждението, че наличието на независими и конкуриращи се форми на образование може да подпомогне развитието на целия образователен процес, както и да окаже позитивно въздействие при решаване на възникващите проблеми при обучението и възпитанието в държавни или частни училища (в увода).
2. Темата е дисертабилна, предвид мястото ѝ в световното и националното образователно пространство. Аргументите в подкрепа на домашното образование са изведени на основата на осигуряването на възможности за избор, свобода и себеизява на подрастващите при задаване параметрите на образователно съдържание и при очертаване на пътищата за постигане на добро равнище на образованост.
3. Формулировката на темата ясно ориентира към спецификата на дисертационния труд и дава точна представа за общата цел на изследването, както и за неговия предмет.

II. По наличието, аргументирането и апробирането на научни идеи, концепции, парадигми:

1. Избраният дедуктивен подход за анализиране на поставения проблем дава възможност за поетапно и постепенно обхващане и изясняване на: теоретични постановки за съвременното домашно образование – предпоставки, причини за избор, параметри на създаваната учебна среда (глава първа); аспекти на концептуализирането и моделирането на обучението в домашна среда (глава втора); практиката на домашното обучение у нас: резултати от емпиричното изследване (глава трета).
2. Концепцията на дисертационното изследване е представена в пълна адекватност със спецификата на проблема. Има съответствие между формулираните обект, предмет, цел, задачи и методи на изследване. Заслужават внимание поставените изследователски въпроси относно: основанията за избор на домашно образование; различията при подходите на проектиране, организиране и реализация на обучението в домашна среда; особеностите на домашното образование в сравнение с институционално базираното и доколко дават възможност за създаване на учебна среда, съобразно специфичните за обучавания

когнитивно развитие и психо-емоционално състояние. Подбрани са подходящи изследователски и статистически методи. Налице е триангулация при събирането на данните чрез различни методи – анкета, контент-анализ, рейтинг-скала, интервю, наблюдение, изучаване на документи. Етапите на теоретико-експерименталното изследване са посочени точно и в съответната последователност. Научните инструментариуми са богати по съдържание, съдържат авторски компоненти и са описани коректно (в трета глава).

3. Биляна Гъркова демонстрира необходимата компетентност за теоретичен анализ и синтез, както и за сравнителен анализ на различни авторски подходи относно интерпретацията на основните понятия и дефинициите за тях в англоезичната и българската литература. Прави много добро впечатление познаването на различните подходи, умелото представяне на дискусиите за тях, както и на собствената позиция на автора относно: обособяването на два типа дефиниции: номинални и операционални; направените уточнения за отделните термини в сравнителен план; формулирането на извод, че най-често използваният термин едновременно може да се възприема като „домашно образование“, „домашно обучение“ и „домашно възпитание“; същевременно е налице диференциация във връзка с употребата на термините – „home education“ според докторанта се приема със смисъл „домашно образование“, а „homeschooling“ със значението „домашно обучение“ (в първа глава).
4. С основание се поставя акцент на контекста на историческото развитие на съвременното домашно обучение и на своеобразната еволюция на интерпретациите. Докторантът долавя много точно спецификата на домашното образование, която не позволява преки и представителни сравнения на обучението в домашна и институционална среда, реализиране на лонгитудни проучвания или използването на експериментални методи.
5. Характеристиката на обучението в домашна среда е направена убедително, с компетентно анализиране на факта, че при голяма част от направените изследвания интерпретацията на резултатите е по-скоро едностранчива и ориентирана към подкрепа и защита значимостта на проучваното явление, отколкото към безпристрастна и многостранна оценка. Направено е обобщение за практиката на домашното обучение в различни страни по света. Налице е правилно определяне на появата на съвременното домашно обучение, легитимността и начина на регулирането му.
6. Присъства и демографска характеристика на семействата, определяне на преимущества и ограничения, социализацията и академичните постижения на домашно обучаваните деца. Обръща се също така внимание на последиците при прехода от обучение у дома към обучение във формални образователни институции (училища или колежи), взаимодействието между домашно обучаващите семейства и представителите на различни образователни институции и организации. Поставя се акцент върху направените изследвания за основанията на родителите за избор на практиката на домашното обучение, очертава се многообразието и невъзможността за открояването на значими връзки между етническа или расова принадлежност, религиозни предпочитания, степен на образование и професионална квалификация на родителите и решението им да създадат образователна среда за децата си у дома. Направени са обобщения по важния въпрос за възможностите за формиране на когнитивни умения и за изграждането на некогнитивни по характер компетентности у децата като резултат от обучението им в домашна среда (в първа глава).
7. Разкрива се, че резултатите от критичния анализ на академичните постижения на домашно обучаваните ученици дават основания за твърденията, че домашно обучаваните деца показват при стандартизираните тестове резултати в съществени процентни пунктове по-високи или поне равни на постигнатите от техните връстници в обществени или частни училища. Установява се, че домашно обучаваните ученици демонстрират не само знания, но и умения за самоорганизиране и отговорност, което е доказателство, че се адаптират успешно към изискванията на съответната академична или социална среда.
8. Биляна Гъркова стига до важно обобщение за положителните страни на дидактическите аспекти на домашното обучение относно: използваните стратегии за подбор на учебното

съдържание, специфичните начини за реализиране на основните дейности преподаване и учене, подходите за отразяване на резултатите.

9. Компетентно са изведени основанията за избор на домашно образование с акцент върху: предпоставките и детерминантите на избора за обучение на децата в домашна среда; вариантите на идентифициране на ситуациите с наличие на „дефицит“, представени по сполучлив начин нагледно; направленията при обосноваване избора на домашно образование с разграничаване на две направления: идеологическо и педагогическо; разясняване, че идеологическите по характер причини са преимуществено религиозно обвързани, докато причините от педагогическо естество произтичат главно от взаимовръзката учащ се – учене; по целесъобразен начин се представят мотивите за избор на създаването на учебна среда у дома като: осигуряване възможност на децата за учене със съответен собствен темп и за поемане на отговорност по отношение реализацията на обучението; поставяне на децата в ситуация, позволяваща както повече свобода на действията, така и повече отговорност и самоконтрол; изграждане у децата на умения за критично мислене и независимост; превръщане на ученето от външно мотивирана в удовлетворяваща вътрешни потребности дейност.
10. Силно впечатляват направените компетентно сравнителни анализи, изведени таблично, на: масовото училище и алтернативното училище; елементите на класическото учебно съдържание и на романтичното учебно съдържание, представени в контекста на перспективата на педагогиката и на съдържанието на обучението; във връзка с анализа на перспективите на социализацията направеното сравнение между вероятните нагласи и разбирания на домашно обучаващите и представителите на образователните институции.
11. Специално място се отрежда на причините за вземане на решение за образование на децата в домашна среда. Нагледно са представят причини за избор от родителите на домашно образование със съответните категории и подкатегории. Както самата докторантка определя, логично и естествено е поставянето на въпроси като: кои са провокациите от страна на институционално създадената образователна среда и какви са подбудите на родителите за създаване на „училище у дома“? В отговор на въпросите се търси критичната оценка на важни факти, които авторът представя основателно. Прави се обективен и точен анализ, че най-често родителите вземат конкретния тип решение, ръководени от желанието за осъществяване на религиозно или морално обучение на техните деца; при наличие на неудовлетвореност от академичното обучение и постиженията, регистрирани в „другите“ училища, както и поради неодобрение на особеностите и възможностите на училищната среда. Правилно са очергани „дефицитите“ на масовото обучение, които се обосновават като преодолими чрез вариантите на алтернативно обучение при практиката на домашното обучение, в частност. Не по-малко важен е и аргументът, свързан с липсата на подходяща среда за съобразяване с индивидуалните особености на децата, техните способности и интереси, което води до дефицити в качеството на работа с тях и става предпоставка за неуспехи и пренебрегване на техния потенциал.
12. Добре е, че Биляна Гъркова е безпристрастна и анализира както предимствата, така и ограниченията на домашното обучение. Към предимствата основателно се изтъкват: създаването на топла атмосфера, възможност за индивидуализация на обучението, гъвкавост относно избор на средата, създаването на собствен учебен план и програма, съобразно нуждите и потребностите на децата. Ограниченията също се представят обективно: промяна в ежедневните или професионалните планове и ангажименти на родителите, огромното количество време и енергия, които то отнема, липсата или недостатъчна специализирана подготовка или квалификация в определени предметни области на домашно обучаващите родители, неприемането или недостатъчно категоричното признаване на постиженията на домашно обучаващите ученици.
13. Докторантът анализира обстойно преимуществата и ограниченията от перспективата на представяне на домашно обучаващите ученици чрез съпоставка на постиженията на домашно обучаващите деца и на деца от държавни или частни училища. Резултатите в САЩ, Великобритания показват постигането на сравнително по-високи резултати от домашно обучаващите деца в почти всички области (математика, роден език, природни,

обществени науки). Има изключения в някои области на математиката (демонстрират се по-слаби изчислителни умения и се търсят причините за това).

14. Търсят се връзките между образователното равнище на бащата или майката, пола на децата, годините на домашно обучение и регистрираните тестови резултати на домашните ученици. Констатира се, че най-високи академични резултати са постигнати от онези деца, които са били домашни ученици през целия си живот. Акцентира се и на социалната активност на тези деца, проследява се колко от тях продължават образованието си във висше училище. И тук се установява, че те демонстрират същото равнище на предварителна подготовка, каквото и връстниците им с институционално придобито образование, лидерски или организационни умения са много по-категорично проявени. Става ясно, че по-голямата степен на трайност и функционалност на усвоените от децата знания, стават дидактически или отчасти психолого-педагогически по характера си основания за избора на домашното обучение.
15. Във връзка с изтъкнатите преимущества на домашното обучение се дава основание да се твърди, че на семейството се приписват две „специфични“ и не съвсем характерни за съвременните условия на живот функции: „самодостатъчност“ на взаимоотношенията и релациите в семейството и „свръхконтрол“ или „свръхпротекция“ спрямо ситуацията и случаите на взаимодействия с цел избягване и предотвратяване определяните като неблагоприятни влияния в училищната или приятелската среда. Положителен факт е включването на значими аргументи и обосновани твърдения не само за ефективността, но и за положителния дълготраен ефект на знанията, уменията, навиците и отношенията, изградени при обучение и възпитание у дома.
16. Добро попадение е представянето на несъстоятелността на няколко тези по отношение ограниченията на домашното обучение („най-широко разпространените митове“): създаването на социално неприспособени хора в условията на обучение у дома; училището е единствено с ефективно значение за социализацията на децата; домашното обучение се проваля в подготовката на добри граждани; липсата на диплом за средно образование от държавно или частно училище или на различни типове сертификати, изисквани на „входа“ на колежи или университети; избор на домашно обучение единствено и само по религиозни причини. За всяка от тезите докторантът представя собствената си позиция със съответни аргументи в подкрепа на домашното обучение.
17. Биляна Гъркова поставя акцент и върху регламентирането на домашното образование чрез представеното твърдение, че в страни, където домашното образование се разраства, то обикновено се признава като жизнеспособна образователна възможност, посредством специфичните за страната нормативни документи. Дава основания за извеждането на пет категории (или пет режима на регулиране). Посочват се и държавите с различните категории на регулиране. Специално се посочва какъв тип режим на регулиране има в България. Наред с Бразилия, Китай, Куба, Германия, Гърция, Испания, Турция, в част от бившите съветски републики, у нас също домашното обучение не е разрешено, според основните документи, регламентиращи образователната дейност. На основата на представените дискусии за възможностите на различните варианти за домашно образование докторантът уместно допуска, че намирането на балансирана гледна точка е функция на разговори за правата на децата, правата на родителите и правата на държавата, с оглед постигането на приемливо (а не на идеално) образование.
18. Целесъобразно е поставянето на въпроса за статута на домашното образование в България. Подчертава се, че съобразно Закона за предучилищното и училищното образование възможността децата да се обучават у дома по избрани или създадени от родителите планове и програми не се предписва като вариант на учебна среда. Посочва се, че една от възможностите за удостоверяване на достигнато равнище на постижения от домашно обучаваните деца у нас е изборът на дистанционно обучение чрез включването в програми за обучение на домашни ученици от цял свят. Придобитите по този начин дипломи за завършено средно образование обаче, към настоящия момент не позволяват продължаване на обучението във висши училища или университети у нас. Изяснено е, че Законът допуска вариант за легитимиране чрез съответен за страната документ на достигнато от домашни

ученици познавателно равнище чрез избор на индивидуална или на самостоятелна форма на обучение и при деца в задължителна училищна възраст.

19. Специално място напълно основателно се отнежда на академичното представяне на българските ученици в училищата. Представен е богат анализ на конкретни данни за успеха на учениците по различни учебни предмети. Направените констатации, обобщения и изводи на основата на конкретните резултати от изследвания на международни и национални организации дават основание да се разсъждава върху някои негативни характеристики и условия на училищната среда, в сравнение с домашната среда и оттам да се очертаят положителните черти и ефективност на домашното образование. Използвани са и графики, които нагледно представят плюсовете и минусите на двата типа образование.
20. В направения анализ ориентацията е към извеждане на някои факти, които по същността си провокират критични бележки към институционалното образование. За целта се обсъждат резултатите от участието на България в различни международни изследвания или програми за оценяване на учениците, включително у нас. Предоставят се данните от международното изследване на уменията по математика и природни науки; от Програмата за международно оценяване на учениците (PISA); представяне на данни за българските участници паралелно с постиженията на техни връстници от държавите в Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР). Налице е оценяване на математическата, природонаучната и четивната грамотност. Направен е извод, че в България семейната среда и социално-икономическият статус на учениците силно корелират с равнището на тяхната подготовка и има основание да се твърди, че те оказват пряко влияние върху образователните постижения на учениците. Поставя се акцент и върху някои педегогични проблеми за ролята на учителя относно участието на учениците в учебния процес: „пасивно учене на учениците” и „активно учене на учениците”; мястото на структурираните практики, ориентираните към учениците практики и творческите практики; ресурсната осигуреност и обезпеченост на учебната работа на учителя.
21. С основание се обсъжда и въпросът за спецификата и възможностите на религиозното обучение и религиозното възпитание на децата у нас като значими обстоятелства при взимането на решение децата да се обучават в семейна среда. Заниманията по религия се концептуализират като ориентирани „преди всичко към духовно-нравствено израстване на учениците“. Правилно е създението на авторката, че на училището се приписва най-вече отговорността за въвеждане в религиозното познание (обучение), а религиозното възпитание нееднозначно се приема за приоритет на семейството и религиозните институции.
22. На основата на направения богат анализ в първа глава Биляна Гъркова извежда ценни обобщения за: появата на съвременното домашно образование; промяната на изследователските акценти и промяната в представите и възприятията за явлението; наличието на множество и взаимосвързани предпоставки от по-общ порядък и поредица от конкретни причини и индивидуално-личностни основания за неговото утвърждаване; взаимнообвързаността на специфични за практиката характеристики (преимущества и ограниченията); режимите на регулиране на домашното образование.
23. В рамките на втора глава авторката разглежда важни аспекти на концептуализирането и моделирането на обучението в домашна среда. Парадигмите на образованието в домашна среда си отнасят до приетите във философията на образованието елементи: концепции и цели на образованието, съдържание на образованието, преподаване, логически и психологически аспекти на ученето, правно обосноваване на образованието, осъществени чрез образованието обществени интереси. Приема се твърдението, че философските рамки, на базата на които родителите развиват компонентите на своята практика, са своеобразно проявление на непротиворечиво приеманите парадигми на образованието, мислено в институционално базирания му вариант: есенциализъм, прогресивизъм, перениализъм и екзистенциализъм (във втора глава).
24. Докторант Гъркова представя убедително всяка от образователните философии чрез техните специфики при обосноваване и конструиране на конкретен тип практика на домашното образование. Добро впечатление прави познаването в детайли на основните

тези при всяка образователна философия и тяхното конкретно приложение в практиките на домашното образование.

25. Типовете домашно обучение авторката определя на основата на отделните парадигми и визии за образованието, които родителите споделят и адаптират чрез използването на множество ресурси и различни по характер дейности. Направен е успешен опит за систематизиране на представените варианти на практики за домашно обучение. Характеризирани са, съобразно наличните разработки за тях: традиционен тип домашно обучение (на основата на традиционната идея за реализиране на обучението чрез класно-урочна система); класически тип домашно обучение (който кореспондира с вижданията за процеса на обучение в Древна Гърция и през Средните векове); еклектичен тип домашно обучение (при който се използват и се съчетават дейности, характерни за широк кръг от описваните начини за обучение на децата у дома); unit study („тематични единици“) тип домашно обучение, при който няколко подтеми се съчетават около една главна тема; Шарлот Мейсън тип домашно обучение (основаващ се на тезата, че позитивно оценявани резултати при обучението биха могли да се постигнат чрез използването на т.нар. „живи книги“); базиран на литературата тип домашно обучение (учебното съдържание се анализира чрез запознаването с исторически съчинения, биографии, книги и др.); Notebook тип домашно обучение (на основата на бележките, които детето/децата си водят за темите или въпросите, с които биха желали да се занимават); самообучение (независимо или автономно учене) като тип домашно обучение (родителите помагат на детето да се научи как да учи, след което то използва усвоените способности за запознаване и за усвояване на колкото се може повече идеи самостоятелно); компютърно-базиран тип домашно обучение (чрез използването на специално създадени компютърни продукти или пакети за обучение в домашни условия); онлайн-базиран тип домашно обучение (свързва се с използването на различни по обем и по характер онлайн-базирани ресурси при обучението на детето/децата в домашна среда); „umbrella организация“ като тип домашно обучение (подпомага намирането или осигурява ресурси и учебни материали, дава насоки за осъществяването на дейностите, проследява резултатите от учебната дейност и поема отговорност за постиженията като цяло); домашно обучаващи кооперативи (предполагат подкрепа в дейностите и коопериране на компетентностите в различни области с цел разширяване обхвата на образованието на децата). Представени са и варианти на идентифициращи белези при отделните типове домашно обучение, както и идентифициращи белези: стилът на учене на детето; степента на ангажираност на родителите в учебния процес; степента на структурираност на процеса на обучение и особеностите на учебната среда (втора глава).
26. Напълно основателно се представя и въпросът за стил на преподаване в контекста на обучението в домашна среда. Изведени са особеностите на демонстрираните от родителите поведенчески модели, когато са в специфичната роля на преподаватели (на основата на формулирани хипотези). Целесъобразно е направеното допускане, че при реализиране на обучението в домашна среда стилът на преподаване на родителите в много голяма степен е повлиян от типа взаимодействие с децата. Авторката представя съответно и четири основни стила на преподаване, диференцирани на база резултати от теоретични анализи и емпирични проучвания на практиката на домашното обучение: формален/авторитетен; демонстриращ; делегиращ; подкрепящ. Правилно е обобщението на автора, че следваните от родителите линии на поведение при осъществяване на обучението у дома може да се разположат в целия диапазон от центрирани върху преподаващия до ориентирани към учещия се модели (втора глава).
27. Трета глава е посветена на практиката на домашното обучение у нас: резултати от емпиричното изследване. Представянето и анализът на резултатите от проведеното проучване е на основата на прецизен количествен и качествен анализ на данните от прилагането на всеки един предвиден метод в рамките на отделните етапи на изследване. Добро впечатление прави задълбоченият анализ на резултатите, търсенето на причинно-следствените връзки и реализирането в крайна сметка на предварително поставените цели в програмата на изследване.

28. Установява се с какво практиката на домашното обучение провокира родителите и кои са основанията, поради които те вземат решението да подготвят детето/ децата си у дома; на какво се позовават при изграждане на визията си за домашното обучение изобщо и как обосновават собствените избори във връзка с осъществяването му в процесуален и съдържателен план; какъв е конкретният израз на появяващите се трудности и как се възприемат те; таблично се представят условията, влияещи върху решението за обучение на децата у дома и съответно взимането на решение предварително, преди постъпване на училище и след постъпване в училище при посочване и на данните от статистическата величина мода.
29. Анализират се обстойно и предпоставките, както и причините за избор на обучение в домашна среда (на основата на резултати от проучване чрез контент-анализ). Те се изследват чрез анализ на съдържанието на публикации, чиито автори са домашно обучаващи родители или имащи различни по характер роли при реализиране на практиката лица. Използват се текстове на Асоциацията за домашно образование у нас на основата на диференцираното им представяне в две групи – авторски и преводни материали. Въвеждат се и подкатегории за влиянието на обособените идеологически, педагогически и социално-психологически по характер причини – с графично представяне на общо материали, авторски материали, преводни материали. Графично изображение има и на факторите и мотивите за избор на домашно обучение. За целите на анализа е използван χ^2 критерият на Фридман, което осигурява точност и обективност на изследването (в трета глава).
30. Важно място заема подборът на учебното съдържание и реализиране на дейностите (чрез анализ на резултатите от проучване чрез анкета на мненията на домашно обучаващи родители у нас). Разгледани са типове домашно обучение, съобразно практиката у нас. Приема се утвърждаването на доминиращи и сравнително непротиворечиво разграничени четири типа домашно обучение: традиционен, класически, еkleктичен и ънскуулинг (неучилищен тип). Търсят присъщите за всеки един от тези типове проявления.
31. Анализират се становищата на родителите относно важните признаци: същност на образованието (като цяло), подбор на образователното съдържание, дизайн на обучението, отчитане и оценяване постиженията на децата в процеса на обучение, цел на образованието. Мнозинството от участниците в анкетирането определят домашното обучение като обучение, при което се използва комбинация от предварително разработени учебни материали и материали, чието съдържание е подбрано, съобразно интересите и желанията на детето/децата. Открит е важният мотив за избор, а именно – ценност е изграждането на умения за самопознание и за направляване на собственото развитие, а не само относно подготовката за живота на възрастен. Интересен графичен модел представя вижданията на изследваните лица във връзка с идентифициращите типове домашно обучение.
32. Изследвана е и продължителността на обучението в домашна среда. Тук анализът насочва към допускането, че продължителността на подготовката на децата в домашна среда, е едно от условията, формиращи спецификата на разбиранията за начините на осъществяване на такъв тип обучение и предпоставя вариантите на оценяване на собствената дейност. Очертана е спецификата и тенденциите в оценките на практикуващите родители с различна продължителност на опита им като домашно обучаващи. Различия са проверени при определяне стойностите на Н-критерия на Крускал–Уолис. Установено е, че няма основания продължителността на домашното обучение да се разглежда като предпоставяща съществени различия в позициите на участниците в проучването по отношение разграничителните за типа практика признаци. Графично се представя връзката между броя обучаващи деца у дома и вижданията във връзка с идентифициращите характеристики, съобразно типа обучение. Докторантът констатира, че данните от статистическия анализ не показват наличие на съществени или значими различия в позициите на участниците в изследването, в зависимост от броя на обучаваните у дома деца.
33. Във връзка с поставените цели на анализа се проследява и промяната в позициите на респондентите, в зависимост от възрастта на обучаваните в домашна среда деца. Отново няма статистически значими различия в позициите на участниците в изследването, предвид

- възрастта на обучаваните у дома деца. Не се пренебрегва и полът на участващите в изследването на домашно обучаващите родители. Тук наличието или липсата на статистически значими различия в случая е проверено чрез U-критерия на Ман-Уитни.
34. Важен момент в изследването е проследяването на сферата на професионалната квалификация и на евентуална професионална реализация на родителите като предпоставка за формиране на оценки и за избор на варианти при реализиране на обучанието у дома. Предвид получените данни при проверка на връзките чрез непараметричен тест се установява, че няма основания различията в становищата на респондентите да се разглеждат като значими.
 35. Проследява се и влиянието на тип населено място. Става ясно, че около половината от живеещите в столицата или в голям град споделят разбирания, които са основание да се допусне ориентация към еkleктичен тип домашно обучение, живеещите в село избират по-скоро класическия подход, докато тези от малък град са склонни да оценяват от перспективата на различните подходи проследяваните аспекти. Правилни са рязъжденията на авторката, че населеното място би могло да се разглежда не толкова като проява на специфична за домашно обучаващите нагласа, колкото като израз на неизбежното влияние на характерните за отделна местна общност модели на мислене. Таблично се представя връзката между типологизирането на собствената практика и позициите по идентифициращите я характеристики.
 36. Чрез подходяща схема е представена реализацията на отделните типове домашно обучение. Налице е преимуществено ориентиране към практиката на еkleктичен тип домашно обучение. Ясно са открити и вижданията във връзка с идентифициращите стила на преподаване характеристики (чрез подходяща графика). Установява се, че стилът на преподаване е детерминиран както от социално-демографски особености на отделното семейство, така и от индивидуално-личностните основания на родителите да подготвят децата си в домашна среда. И тук проверката чрез непараметричен тест не показва наличието на значими различия в становищата на участниците в проучването, предвид продължителността на практиката им на домашно обучаващи родители.
 37. Относно броя на обучаваните у дома деца се установява, че участниците в проучването, независимо от броя на децата, най-често оценяват позитивното влияние на съотносими с подкрепящ стил варианти на поведение. Нагледно и съответно много точно се представя връзката между броя обучавани у дома деца и вижданията във връзка с идентифициращите стила характеристики. Докторантът установява, че не е по-различна и динамиката във вижданията на респондентите, предвид възрастта на обучаваните у дома деца, но се отбелязват и някои специфики във връзка със степента на обобщеност и абстрактност на учебното съдържание, въвеждането на предварително уточнена последователност от цели като предпоставка за системност и устойчивост на усвоени знания или изградени умения.
 38. Добре е, че се обръща внимание и на връзката между описанието на собствената практика и вижданията по идентифициращите на стила характеристики (чрез таблично представяне). Според споделените разбирания и заявените предпочитания, участвалите в изследването домашно обучаващи родители са по-скоро близо до подкрепящ, отколкото до делегиращ стил (представено схематично). Докторантът прави вярно обобщение, че придържането към ориентирани към учащия се стилове е по-скоро проявление на индивидуално-личностни особености на домашно обучаващия родител, отколкото възпроизвеждане на познати поведенчески модели. Установена е и връзката между тип домашно обучение и стил на преподаване. Допуска се, че при традиционно домашно обучение, родителите/обучаващите ще са ориентирани към авторитетен/формален стил на преподаване, макар че в отделни случаи се избира делегиращият тип. Потвърдена е ориентацията към подкрепящ стил на придържаните се към еkleктичен тип домашно обучение, което според Гъркова е не само най-ясно очертаващият се факт при настоящото проучване, но и връзка, която почти винаги се установява при близки по насока анализи.
 39. Изследва се и доколко са ангажирани родителите при реализиране на домашното обучение. Установено е, че по-голямата си част участниците в изследването са изцяло ангажирани с реализиране на обучението у дома, разбирано като отговорност и водеща роля по

отношение изготвяне или избор на програми, подбор на съдържанието, планиране на дейностите, организиране и реализиране на учебната работа, проследяване ученето на детето/децата, отчитане на постигнатите в работата резултати. Добре е, че се анализират и трудностите при реализиране на обучението в домашна среда. Докторантката констатира, че те най-често са породени от нужните в огромно количество време и енергия, от неизбежната нееднаква степен на професионална квалификация или компетентност в различните предметни области на влизащите в ролята на преподаватели родители, от съществуващите предразсъдъци или бариери при признаване и легитимиране постиженията на домашно обучаваните деца в познавателен или социоемоционален план.

40. Проследени са по компетентен начин и специфичните измерения на обучението в домашна среда у нас (чрез качествен анализ на резултатите). Във връзка със спецификата на изследването част от емпиричните данни са събрани чрез нестандартизирано интервю и неструктурирано наблюдение. Идентифицираните тематични полета са в съответствие с насоката на предварително набелязаните за интервюто въпроси. Коректно са представени данни относно: решение и мотиви за избора детето/децата да се обучава/т в домашна среда; варианти на домашно училище и типове обучение у дома; родителят като преподаващ и мотивиращ ученето на децата; организация на учебната работа и управление на дейностите; участие на децата в занимания по интереси и в дейности, насочени към развитие на способности и заложби; взаимодействие с образователните институции и регламентиране на домашното образование у нас. На основата на анализирания данни от изследването, докторантът стига до приемливия извод, че домашното обучение е жизнеспособна алтернатива за много учащи се и техните семейства, за които държавните или частните училища са неперспективен вариант.
41. Много важен аспект в проучването е проследяване на актуалната реализация и възможностите за развитие на практиката на домашното обучение у нас. Проучване мнението на експерти чрез рейтинг-скала, както точно определя авторът, дава възможност да се установи, че предимствата и ограниченията на обучението в домашна среда могат да се търсят в следните направления: актуалност/реализуемост на домашното образование при съвременните условия на живот (доколко такъв начин за образование на децата е релевантен на спецификата на общественоекономическо развитие в наши дни); съдържателни и процесуални особености на обучението в домашна среда; специфика на развитието на домашно обучаваните деца в социоемоционален план. Таблично се представя вътрешната съгласуваност на определените субскали. Проследява се актуалността на домашното образование. Авторката е категорична, че спецификата на институционално базираното обучение в наши дни не само провокира, но и дава възможност за разгръщането на различни, алтернативни на обучението в обществените или частните училища варианти.
42. Направени са целесъобразни допускания относно разглеждането на практиката на домашното обучение. Разгледани са съдържателните аспекти на обучението в домашна среда. Индивидуализирането на обучението и гъвкавостта чрез избор и конструиране на учебни планове и програми неизменно се защитават в анализите като значимо преимущество на обучението в домашна среда. Целесъобразно е обаче, поставянето на въпроса доколко потребностите и интересите на детето е уместно се задоволяват само при създадена и контролирана от родителите учебна среда. В училищното образование винаги присъства като детерминанта съобразяването с индивидуалните особености, интереси и способности на децата. Друг е въпросът дали всички учители се съобразяват с нея. Не случайно и самите резултати показват, че почти половината от участниците в изследването отхвърлят твърдението, че само при обучението в домашна среда предвиденото за изучаване учебно съдържание може да бъде подбрано в съответствие с нуждите или потребностите на всяко дете. Правилно е твърдението на докторанта, че съществуващата дискуссия е не във връзка със съществуващите предпоставки, а по отношение на начините за тяхното оползотворяване.
43. Представят се таблично средните стойности на оценките при твърденията от втора субскала, на основата на които авторът стига до констатациите: наличието на по-голяма свобода и гъвкавост при конструиране на обучението в съдържателен план неизменно

разширява кръгозора или спектъра от формирани у децата умения, но и осигурява познавателно развитие от по-висок ранг; работата със съответен на особеностите и възможностите на детето темп е с добра за по-нататъшното му познавателно развитие прогностична стойност.

44. Проследени са и процесуалните аспекти на обучението в домашна среда. Налице е динамика в позициите относно оgramотяването на децата, обсъждане възможностите за усвояване основите на отделните науки, предоставяните възможности за развитие на самостоятелност и независимост на мисленето при децата, активността и самостоятелността при осъществяването дейности; условията за направляване и ръководене ученето на децата, възможности за развитие на самостоятелност и независимост на мисленето на учещите се и др. Табличното представяне на резултатите при твърденията от трета субскала показват изразената позиция на изследваните лица. Формулирани са целесъобразни изводи във връзка с предимствата и ограниченията на обучението в домашна среда.
45. Социо-емоционално развитие на домашно обучаваните деца се изследва на основата на представянето на гледни точки при дискусията за предимствата и ограниченията на обучението у дома. Половината от участниците в проучването изразяват съгласие с твърдението, че домашно обучаваните ученици са много по-независими от стереотипни модели и въздействие от страна на връстниците при формиране на житейски представи; отчита се по-добра прогностична стойност за по-нататъшното развитие на децата; осигуряването на по-големи възможности за предотвратяване на негативно влияние от страна на връстниците, както и условия за избягване на неблагоприятно въздействие на неизменно появяващи се конфликти с учители или други учащи се; изборът от страна на децата на контакти в приятна за тях среда, което би могло да намери израз в ограниченост на опита за решаване на неизбежни в различни житейски ситуации конфликти; домашно обучаваните ученици много по-трудно изграждат умения за общуване в различен контекст или за оценяване поведението на другите; възможни са прояви на инфантилизъм или демонстриране на социално незряло поведение като следствие от постоянния контрол или свръхопека от страна на родителите; с резерви се приема и възможността обучаваните у дома деца на един по-късен етап успешно да се адаптират към академична или професионална среда.
46. Таблично се представят средните стойности на оценките при твърденията от четвърта субскала. Направени са ценни обобщения във връзка с перспективата на социо-емоционалното развитие на децата. Налице е убеденост от страна на докторанта, че семейството има не само водеща роля, но то би могло успешно да направлява влиянието на останалите социализиращи фактори и да стимулира удовлетворителни в личен и в обществен план резултати.

III. По технологичния механизъм за провеждане на теоретико-емпирично изследване и умението за анализ:

1. Проведеното от докторант Биляна Илиева Гъркова мащабно теоретико-емпирично проучване и използването на подходящи методи на изследване за неговото осъществяване, показва наличието на компетентности за планиране и провеждане на едно цялостно изследване.
2. Налице е пълно обхващане на проблематиката чрез много добре очертана предпоставеност и динамика на проблема.
3. Гарантирана е пълнота на изследването чрез използването на авторитетни автори, различни авторски подходи, коректно измерване на резултатите от проведеното емпирично проучване.
4. Докторантката показва умения за конструиране и провеждане на богато изследване относно внедряване на заложените идеи за мястото и ролята на домашното образование, с очертаване както на положителните му страни, така и на неговите ограничения.
5. Демонстрирано е умение за откриване на проблемите и осъществяване на логическа връзка между тях, съпоставяне на авторски подходи, очертаване на дефицитите в изследването,

изразяване на собствена авторска позиция със съответни аргументи, синтезиране на целесъобразни обобщения.

6. Предвидено е богато емпирично изследване – чрез триангулация при събиране на данни чрез различни методи – анкета, контент-анализ, рейтинг-скала, интервю, наблюдение, изучаване на документи. Много силно впечатление прави прегледното и всеобхватно представяне чрез таблична форма на програмата на емпиричното изследване. Обособени са всички процедурни стъпки при неговото планиране и осъществяване: етап; дейности; цел; методи; резултат/продукт и обхват на изследването. Във всеки от етапите: подготвителен, същински и заключителен е налице подбор на подходящи методи на изследване с ангажиране на Асоциацията за домашно образование у нас, родители и специалисти в сферата на образованието в ролята на експерти. Предвиден е количествен и качествен анализ на данните, съобразно спецификата на изследването. Използвани са и статистически величини: честотен анализ, едномерен и многомерен анализ, корелационен анализ с оглед гарантиране обективност и надеждност на изследването по посока на извеждане на тенденции във възприятията и нагласите във връзка с изследваното явление и установяване от статистическа гледна точка на значимостта на получените резултати.
7. Налице е коректно очертаване спецификата на емпиричното изследване. Гарантира се надеждност, обективност и точност на изследването чрез разработен подходящ научен инструментариум, който в детайли представя изследваната проблематика, както и чрез редица статистически методи за измерване и анализ на получените резултати.
8. Добро впечатление прави компетентният количествен и качествен анализ на резултатите: с необходимото таблично и графично представяне на емпиричните данни, търсенето на причинно-следствените връзки, извеждането на целесъобразни обобщения и изводи.
9. В заключението на труда се правят целесъобразни обобщения най-вече относно значимостта на разгърнатите идеи и осигуряването на условия за въвеждането на домашното образование. Изведени са изводи, които са в пълна адекватност с проведеното теоретико-емпирично изследване и са в отговор на формулираните изследователски въпроси. В дисертационния труд се доказва категорично, че домашното образование се разглежда като притежаващо равностоеен на останалите варианти на обучение потенциал. Потвърждава се тезата на докторантката, че наличието на независими и конкуриращи се форми на образование може да подпомогне развитието на целия образователен процес, да мотивира обучаващите да работят по-добре, да развиват идеите и компетентностите си, което съответства на целта на образователната система у нас.

III. По стила и езика на разработката:

1. Авторката владее научния стил на писане относно структурирането на дисертационния труд, адекватността между теоретичната и емпиричната част, логическата взаимовръзка между отделните глави и параграфи, извеждането на адекватни обобщения и изводи.
2. Езикът на разработката е четивен, ясен и граматически правилен.
3. Включени са достатъчен брой литературни източници – на кирилица, латиница и интернет позиции.
4. Налице е богата нагледност при представянето на идеите чрез таблици и графики.
5. Литературата е коректно представена и цитирана. Литературните източници са достатъчно на брой и включват разработки на кирилица, латиница и интернет-позиции.
6. Приложенията (12 на брой) са представени според изискванията: номерирани са, анкетните карти включват обръщение към изследваните лица със съответните обяснения за попълване на данните, представени са и таблици с резултатите от емпиричното изследване и прилагането на статистически методи.

В. Научните приноси в дисертационния труд имат теоретичен и приложен характер. Те са в пълна адекватност със съдържанието на труда. Отговарят на проведеното изследване, поради което изцяло ги приемам. Смятам, че най-важните се отнасят до:

1. Теоретични приноси:

- Обогаляване на теорията за състоянието на съвременното домашно образование, неговата същност и специфика, основни аспекти и възможности за моделиране както в световен, така и в национален план.

- Разработване и апробиране на концептуална рамка и научен инструментариум за проучване на практиката на домашното образование у нас.

2. Приложни приноси:

- Очертаване на възможностите, ограниченията и предизвикателствата при осъществяването на домашното образование у нас.
- Извеждане на специфичните основания, които предпоставят избора за обучение на децата у нас в домашна среда.
- Определяне на типичните варианти за конструиране на обучението в домашна среда и подкрепяните от родителите стилове на преподаване при реализацията на практиката у нас.

Авторефератът е в съответствие с текста в дисертационния труд. Съдържа основни компоненти от разработката. Направените констатации, обобщения и изводи ориентират за съдържанието на дисертацията и компетентностите на докторанта. Посочените публикации на автора по темата са ценни по съдържание и достатъчни на брой за изследвания от този род.

Б. Препоръки и бележки:

1. Целесъобразно е още в увода на дисертационния труд да бъдат очертани етапите на изследване на цялостното теоретико-емпирично изследване, а не само в трета глава да се определят етапите на емпиричното изследване.

2. Би могло при представяне на възможностите на училищното обучение, в сравнение с домашното, да се очертае и ролята на целодневната организация на обучението, която особено във връзка с развитието на интересите и способностите на децата, създава подходящи условия, поради присъствието на задължителния структурен компонент в занятията по самоподготовка – „работа по интереси“.

3. На стр. 168 се използва понятието „научно звание“, но в Закона за академичното развитие то е заменено с понятието „академична длъжност“.

4. Целесъобразно е на основата на оригиналния и значим дисертационен труд на Биляна Гъркова да бъде издадена монография, с оглед попълване празнотите на българската педагогическата теория и практика по въпроса за ролята, спецификата и приложението на домашното образование, с което ще допринесе за неговото нормативно признаване у нас.

В. Въпрос:

Смятате ли, че домашното образование скоро ще бъде нормативно осигурено и коя е причината до момента то да не бъде официално регламентирано?

Г. Заключение:

Представеният дисертационен труд, разработен от докторант Биляна Гъркова, отговаря на изискванията, които се предявяват към разработки за придобиването на образователната и научна степен „доктор“.

Демонстрирани са компетентности за откриване на дисертабилен проблем и неговото успешно разработване чрез значимо теоретико-емпирично изследване и адекватен инструментариум.

На основата на очертаните достойнства на труда, компетентностите и приносите на автора, давам с убеденост положителна оценка на Биляна Гъркова за придобиването на образователната и научна степен „доктор“.

09.09.2018 г.

Рецензент: проф. д.п.н. Добринка Тодорина